

Afşar Türkleri (Güney Azerbaycan) Ağzı

Talip Doğan (2013). “Afşar Türkleri (Güney Azerbaycan) Ağzı”, Yeni Türkiye, Türkçe Özel Sayısı, Sayı 55, Kasım-Aralık, s. 470-479.

Talip Doğan*

Giriş

470

Afşar adının kökeni hakkında muhtelif görüşler bulunmaktadır. Vámbéry, Afşar adının *avşa-* fiilinden türediğini ve bu suretle “toplayan, toplayıcı” anlamına geldiğini düşünür. Bu etimolojiyi, Caferoğlu (1966: 31) sadece bir tahmin olarak değerlendirir. Vámbéry, Afşar adına başka bir yerde ise “zaptiye neferi, mübaşir” anlamlarını verir. Németh, Kazan ve Kırım Türkçelerinde *avş-* fiilinin “müsaade etmek, itaat etmek” anlamlarından hareketle Afşar adının “itaatlı” demek olduğunu bildirir (Köprülü 1979: 8). Ferhat Zeynelov, Afşar sözünün “av meraklısı” anlamına geldiğini dile getirir (Uzun 2002: 652-653). Boy adı olarak ilk defa Divanü Lûgat-it-Türk'te 22 Oğuz boyu arasında, altıncı sırada *Afşar* şeklinde bahsedilir ve ayrıca damgalarının biçimi gösterilir (Atalay 1985: 55-56).

XIII. asırdan sonra, bilhassa Moğol akınları sebebiyle, başta Anadolu olmak üzere birçok yere yayıldığı görülen Afşarlar, aynı zamanda İran'ı da yurt edinmişlerdir. İran'da XIV. asır ile XX. asır arasında uzanan hayatlarında, siyasî gelişmelere bağlı olarak

iç göçlerle yer değiştirmek durumunda kalmışlar ve çoğunlukla da göçebe yaşayışı benimsemişlerdir. Afşarlar bugün ise İran'da kalabalık Türk halklarından biri olmakla birlikte, yine dağınık hâlde ve farklı bölgelere serpilmiş durumdadırlar. Genellikle Urmiye Gölü'nün kuzeybatı kıyıları, Hamse eyaletinin güney kısmı, dağlık bölgelerde Hamedan ile Kermansah eyaletleri sınırları, Bocnurd'la Kuşan'ın güney çevresinde Sebzevar ile Nişabur arasındaki saha, Cumeyn'in kuzeyinde ve Kerman'ın güneyindeki bölgelerde (Caferoğlu 1966: 31) yarı göçebe, kısmen de yerleşik durumda hayatlarını sürdürmeye devam ederler.

Sümer (1965: 276), İran Afşarlarının boylarını; Mansur Beğ (Kuhgilûye) Afşarları, İmamlı Afşarları, Alplu, Usalu, Eberlu olarak tanıtmıştır. Uzun (2002: 652-657), İran'da yaşamakta olan Afşarları; Huzistan Afşarları, Kazerün Afşarları, Kûh-Gilûye Afşarları, Hamse Afşarları, Horasan Afşarları, Urmiye Afşarları, İmanlı Afşarları, Alplu Afşarları, Eberlü Afşarları şeklinde tasnif etmiştir.

Eldeki çalışma, Ali Muhammedî Berence'nin 2000 (1379) yılında, Tahran'da yayınlanan *Ferheng-i Darbül Meselhâ-yı Afşâr-ı Azerbaycan* adlı eserine dayanmaktadır. 293 sayfadan oluşan eser, Güney Azerbaycan'daki Tikantepe (Tikap) Afşarlarının atasözlerini konu edinmektedir.

Giriş yazısında, eserde yer verilen atasözlerinin özellikle Tikantepe¹ Afşarlarından derlendiği kaydedilmiştir. Derlenmiş olan atasözleri, eserde önce Arap harfleriyle sunulmuştur. Daha sonra bu sözlerin, Latin harfleriyle okunuşu ve Farsça açıklamaları verilmiştir. Farsça açıklamalara başvurulmadığı için atasözlerinin anlamlarının

(*) Yrd. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Dilbilim Bölümü Öğretim Üyesi.

(1) Tikantepe, İran'ın Batı Azerbaycan eyaletinde yer alır. Tikantepe'nin kuzeyinde Heşteri (Heşterud), kuzey doğusunda Zencan (Zanjan), doğu ve güney doğusunda Bicar (Bijar), batısında Sayınkale (Şahindej) şehirleri vardır. Şehir, merkez ve Taht-ı Süleyman (diğer adıyla Sogurlug) olmak üzere iki kısımdan oluşur. Bölgede geçim kaynağı daha çok ziraat, hayvancılık ve halı üretimine bağlıdır. Tikantepe Türklerinin özellikle *Efşar gebesi* (Afşar halısı) dünyaca meşhurdur (Doğan 2013: 109).

doğru biçimde anlaşılmasını sağlamak olduğu bildirilmiştir (Berence 2000 (1379): 1).

Eserde bulunan atasözleri, Tikantepe Afşarlarının ağzından derlendiği için ağız özelliklerini de taşımaktadır. Bu sebeple, eserdeki atasözlerinin barındırdığı dil özellikleri Tikantepe Afşarlarının ağzını² yansıtmaktadır. Yazılı şekilde sunulmuş olan bu dil malzemesinde ses bilgisine dair özellikleri belirlemek tabiatıyla çok mümkün olmamaktadır. Bu duruma mukabil, eserde şekil özellikleri geniş ölçüde tespit edilebilmektedir. Ancak incelemede, bütün dil özellikleri üzerinde durulmamış, belirleyici ses ve şekil özelliklerine yer verilmiştir.

İnceleme

İncelenen atasözlerine göre Tikantepe Afşarları ağzının belirleyici ses ve şekil özellikleri şunlardır:

(1) *é>ö değişmesi*: Metinde bu ünlü değişmesinin örneği, dudak ünsüzü /v/'nin yanında görülür:

Anasız uşaq *övde* xar olar, atasız uşaq çölde (42); "Anasız çocuk evde zelil olur, babasız çocuk dışarıda."

Öviinde yox urbalıq³, göylünnen geçer koخالıq⁴ (50), "Evinde un bile yok, gönlünden muhtarlık geçer."

(2) */a/ ve /e/ düşmesi*: Metinde sonu /r/ ve /l/ ünsüzleriyle biten fiiller, geniş zamanda teklik 1. ve 2. şahısla çekimlendiği zaman vurgusuz orta hece ile iki sürekli ünsüz arasında kalan zaman ekinin ünlüsü düşmüştür:

Elimnen vérib ayağımnan *axtarram* (35); "Elimle verip ayağımla ararım."

axtarram < *axtararam*

Yuxarıya *tüpürrem* gözüme tüşür, aşağıya *tüpürrem* saqqalıma tüşür (288); "Yukarıya tükürürüm gözüme düşer, aşağıya tükürürüm sakalıma düşer."

tüpürrem < *tüpürerem*

Qabağa géderen diyeller bicidi⁵, dalıya *qallan* diyeller gicidi⁶ (205); "İleri gidersin kurnaz derler, geride kalırsın aptal derler."

qallan < *qalaran* < *qalarsan*

(3) *b>v değişmesi*: Metinde, Eski Türkçedeki *sub* (Gabain 2007: 265) kelimesinin, sızıcılaştırmış olarak eski şekliyle korunduğu görülür. Bu kelimedeki /b/ ünsüzü, iki ünlü arasında sızıcılaştırmıştır:

Éşşegi niye saxlallar, oduna *suva* (62); "Eşeğe, odun ve su (taşımak) için bakarlar."

Baxt tüşende burnun *suvu* gözden damar (102); "Baht kötüleştiğinde burnun suyu gözden damlar."

Suvun şırıltısına qulaq asır (184); "Suyun şırıltısına kulak asar."

Bu kelimenin sızıcılaştırmış olarak eski şekli, Irak'ta Hanekin Türk ağzında da korunmaktadır (Buluç 2007: 281).

(4) *q>v değişmesi*: Metinde bazı kelimelerde hece başındaki /q/'lar, /v/ olmuştur:

Arvad var qardan *savuuq*, arvad var ot-dan isdi (22); "Kadın var kardan soğuk, kadın var ateşten sıcak."

Hemedān uzak, kerdisi⁷ *yavux* (275); "Hemedan uzak, evleşti yakın."

yavux < ETü. *yaquq* (Clauson 1972: 901)

Borclu nefesi *savuuq* olar (105); "Borçlu nefesi soğuk olur."

savuuq < ETü. *soqıq* (Clauson 1972: 808)

(2) Tikantepe ağzının dil özelliklerini ve söz varlığını konu edinen diğer çalışmalar için bkz. Doğan (2012), Doğan (2013).

(3) *urbalıq*: hamurun yapışmaması için hamur tahtası üzerine serilen un.

(4) *koخالıq*: muhtarlık.

(5) *bic*: akıllı, kurnaz, hileci.

(6) *gic*: aptal.

(7) *kerdi*: evlek.

(5) *Ünsüz Benzeştirmeleri*: Metinde ünsüz benzeştirmesi örnekleri, daha çok ilerleyici yönde olmak kaydıyla oldukça yaygındır.

İlerleyici Benzeştirme:

-tl->-td- benzeşmesi:

Atdı, piyadaya güler (9); “Atlı, yayaya güler.”

Atdıman piyadenin yoldaşlığı tutmaz (10); “Atlıyla yayanın yoldaşlığı yürümez.”

atdı < atlı

Yay övünün töküntüsü, qış övünün aş *daddısı* (284); “Yaz evinin döküntüsü, kış evinin aş tatlısı.”

daddı < dadlı

İgid odu, atdan düşe *atdana* (90); “Yiğit, attan düştüğünde ona tekrar binendir.”

atdan- < atlan-

-pm->pb-, -pp- benzeşmesi:

Adam, pulu tapar; pul, adamın *tapbaz* (19); “Adam, parayı bulur; para, adamını bulmaz.”

Derdin gizleden dermanın *tapbaz* (109); “Derdini gizleyen dermanını bulamaz.”

tapbaz < tapmaz

Kāsıbın⁸ şansı olsa, deve üsde köpek *qapbaz* (231); “Fakirin şansı olsa, deve üstünde köpek kapmaz.”

qapbaz < qapmaz

Yanan yere su *seppexler* (283); “Yanan yere su serpmezler.”

seppexler < sepmezler

-rl->-rr- benzeşmesi:

Érri de ağırlı, érsiz de, qırx uşaqlı hamudan beter (58); “Kocalı da ağırlı, kocasız da, kırk çocuklu herkesten beter.”

érri < érli

Varrının varı, yoxsulun çenesin yorar (265); “Varlıklarının varlığı, yoxsulun çenesini yorar.”

varrı < varlı

Éşşeg başın xona⁹ qoysan *ağırırar* düşer (60); “Eşşğin başını tepsiyə koysan, ağırlaşır düşer.”

ağırırar < ağırlar

-ld->-ll- benzeşmesi:

Ölmeg ölmegdi *xırillamaq* nemedi (90); “Ölmek ölmektir, hırıldamak niyedir (hırıldamaya ne gerek var).”

xırilla- < xırıl-da-

Yalançı, tamakarı *alladar* (282); “Yalançı, açgözlüyü aldatır.”

allad- < aldat-

-nd->-nn- benzeşmesi:

İti dalıma almışam, qurd *qorxusunnan* (88); “Kurt korkusundan, iti arkama aldım.”

qorxusunnan < qorxusundan

Qalem *ilanman* berk sancar (210); “Kalem, yilandan daha pek sokar.”

ilanman < ilandan

Gerileyici Benzeştirme:

-rl->-ll- benzeşmesi:

Utanan üze qalbır *tutallar*. (66); “Utanan yüze kalbur tutarlar.”

tutallar < tutarlar

(6) *+(I)yAn ve +(I)yIn Şekilleri*: Metinde teklik 2. şahıs iyelik eki almış isimler, yönelme hâlinde kullanıldıkları zaman *-η->-y-* değişmesi sonucunda *+(I)yAn* şekli meydana gelmiştir:

(8) *kārib* (<Far.): fakir.

(9) *xon*: tepsî.

Ayrıyan eşşek dimişem ya *deveyen* köşşek¹⁰ (11); “Atına eşşek, devene köşşek mi demişim?”

Özüyen bir ine, xalxa da çuvalduz (73); “Kendine bir iğne, başkasına da çuvaldız (batır).”

Oğluyan kız axtarınca, *qızıryan* oğlan axtar (77); “Oğluna kız bulana kadar, kızına oğlan bul.”

Başıryan kül töksen uca yerden tök (98); “Başına kül dökersen, yüce yerden dök.”

Piriyen daş atıran (118); “Pirine taş atıyorsun.”

Su aydınlıqdı, cala öz *qabıryan* (182); “Su aydınlıktır, kendi kapına dök.”

Gülme *qonşuyan*, gelir *başıryan* (247); “Gülme komşuna, gelir başına.”

Her ne töksen *aşıryan*, o gelir *qaşığıryan* (274); “Her ne döksen aşına, o gelir kaşığına.”

Yumurtayan göre qaqqılla¹¹ (291); “Yumurtana göre gıdakla.”

Teklik 2. şahıs iyelik eki almış isimler, yükleme hâlinde kullanıldıkları zaman yine -η->-y- değişimiyle +(I)yIn şekli ortaya çıkmıştır:

Çalma qapunu, çalallar *qapuyun* (140); “Çalma kapıyı, çalalar kapını.”

Malıym qayım tut, *qonşuyun* oğuru tutma (254); “Malını sağlam tut, komşunu hırsız tutma.”

+(I)yAn ve +(I)yIn şekilleri; isimlerin teklik 2. şahıs iyelik ekiyle kullanılmalarından sonra, teklik 2. şahıs iyelik ekinde bulunan ve iki ünlü arasında kalan η ünsüzünün erimesi ve kelime sonuna, Türkçede birçok yerde pekiştirme işleviyle kullanılan +n şeklinin¹² eklenmesiyle oluşmuştur. Örnek olarak *atıyan* şeklinde: *at+i+η+a+n>at+i+nq+a+n>at+i+Øq+a+n>at+i+Øğ+a+n>at+i+y+a+n*.

Teklik 2. şahıs iyelik eki almış isimlerin yönelme ve belirtme hâlinde kullanılması sonucunda görülen +(I)yAn ve +(I)yIn şekilleri, Azerbaycan ağızlarından Kazah, Gedebey, Cebrayıl, Zengilan, Zengibasara, İrevan ağızlarında (Memmedli 2003: 153); Irak Türkmen ağızlarında (Paşayev 2004: 121), Urmiye ağızlarında (Doğan 2010: 122) ve Kars ili ağızlarında (Ercilasun 2002: 165) da vardır.

(7) *Çokluk 2. Şahıs İyelik Eki* +(I)yız: Metinde çokluk 2. şahıs iyelik eki, -η->-y- değişimi sonucunda oluşan +(I)yız şeklindedir:

Géçdi bizim çırağımız, yandı sizin çırağınız (242); “Söndü bizim çerağımız, yandı sizin çerağınız”.

Çokluk 2. şahıs iyelik eki +(I)yız şekliyle Urmiye Ağızlarında (Doğan 2010: 115); Afganistan Afşarları ağızında (Ligeti 1960: 64); Nahçıvan grubu ağızlarında (Şireliyev 1962b: 91); İrevan ağızlarında (Şireliyev 1962a: 156); Irak Türkmen ağızlarından Tel-lafer, Tisin Mahallesi, Beşir köyü, Bayat Ağzı (Bastamlı, Abbut, Zengili, Bıravçılı ve Çardaxlı köyleri), Musul, Altıncöprü, Tuzhurmatı, Tazehurmatı, Kifri, İmamzeynelabidin, Karatepe ağızlarında (Buluç 2007: 333; Haydar 1979: 207); Urfa merkez ve Ceylanpınar ağızında (Özçelik 1997: 52); Erzurum’da Şenkaya-Olur Türkmen ağızlarında (Gemalmaz 1995: 270); Bartın ve civarındaki Amasra, Çaycuma ağızlarında (Korkmaz 1994: 39) ve Tuzluca Azerileri ağızında (Ercilasun 2002: 120) da bulunmaktadır.

(8) *Belirtme Hâli Ekleri*: Metinde belirtme hâli eki, teklik 3. şahıs iyelik ekinden sonra, Eski Oğuz Türkçesinde olduğu gibi (Timurtaş 2005: 87) +n¹³ şeklindedir:

At, *minenin* tanıyar (7); “At, binenini tanır.”

(10) *köşşek*: deve yavrusu.

(11) *qaqqılla*-<qaqqılda>: tavuk sesi çıkarmak.

(12) +n şeklinin Türkçenin lehçe ağızlarında pekiştirme işlevinde kullanılması ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Üstüner 2003: 95-96.

(13) Gülsevin (2007: 14-15)’e göre +n, teklik 3. şahıs iyelik ekidir ve bu ek üzerinde eksiz belirtme hâli bulunmaktadır.

Ata *tökdüğün* bala yığıdırar (11); “Babanın döktüğünü çocuk toplar.”

Ac qurd, *balasın* yéyer (15); “Aç kurt, yavrusunu yer.”

Belirtme hâli eki, tek örnekte, ünsüzle biten kelimedenden sonra *+m* şeklinde tespit edilmiştir:

Oğuru, öv olmaz, öv *sababm* dirliğden salar (77); “Hırsız, ev sahibi olmaz, ev sahibini dirlikten eder.”

Eski Oğuz Türkçesinde (Gülsevin 2007: 33) örnekleri sınırlı olan bu ek, Azerbaycan yazı dilinde ise sadece ünlü ile biten isimlerden sonra kullanılmaktadır (Hüseyinzade 1983: 57).

(9) *İlgi Hâli Ekinden Önce η>y Değişmesi*: Metinde teklik 2. şahıs iyelik ekinde bulunan /η/ ünsüzü, ilgi hâli ekinden önce iki ünlü arasında /y/ olmuştur.

474 *Düşmeniyin* düşmeni senin dostundu (144); “Düşmanının düşmanı, senin dostundur.”

Meğer *börküyün* deligin tikirem (254); “Meğer borkünün deliğini dikiyorum.”

Teklik 2. şahıs iyelik ekindeki /η/ ünsüzünün ilgi hâli ekinden önce benzeşmezlik (dissimilation) sonucunda /y/ye dönüşmesi, Orta ve Güney Anadolu ile komşu bazı yöre ağızlarında da görülmektedir: *neneyin*<*neneñin* (Çankırı), *canıyın*<*canıñın* (Kayseri), *eviyin*<*eviñin* (Gaziantep) (Karahan 2000: 99-105).

(10) *İsim Tamlaması*: Tamlayan unsuru iyelik ekli olan belirtili isim tamlaması örneklerinde, ilgi hâli ekinin kullanılmadığı görülür:

Ağam, *ağası nökeri*¹⁴; men de *ağam nökeri* (34); “Ağam, ağasının uşağı; ben de ağamın uşağıyım.”

Bu tür tamlama örnekleri, Eski Oğuz Türkçesinde de yer almaktadır:

Bu gün ki bu *ömrüm ılduzı* kararadı, *dirliğüm güneşi* fenâ sayrulığına degdi (Gülsevin 2007: 27).

(11) *Zamir Kökenli Teklik 2. Şahıs Eki -An*: Metinde zamir kökenli teklik 2. şahıs eki, kullanıldığı cümlelerde *-An* şeklindedir:

Qabağa *géderen* diyeller bicidi¹⁵, dalıya *qallan* diyeller gicidi¹⁶ (205); “İleri gidersin kurnaz derler, geride kalırsın aptal derler.”

Az, hara *gideren*; çox yanına (26); “Az, nereye gidiyorsun; çok yanına.”

Ucuzluqda alanın, bahalıqda satanın üzün *görmüyen* (48); “Ucuzlukta alanın, pahalılıkta satanın yüzünü görmeyesin.”

Ölüm isdiren, *git Gilân*¹⁷’a (81); “Ölüm istiyorsan, Gilan’a git!”

Ne *isdiren* bacınnan, bacın ölür acınnan (262); “Ne istersin bacından, bacın ölür acından.”

Béle *qorxuran* pişigden, niye *çıxıran* deligden (114); “Bu kadar korkarsın kediden, niye çıkarsın delikten?”

Çox *telesiren*¹⁸ dört dört bağla (143); “Çok acele ediyorsan dört dört bağla.”

Hamamnan *geliren* géd erin övine, *paltar*¹⁹ yumaqdan *geliren* géd deden²⁰ övine (148); “Hamamdan geliyorsan kocanın evine git, elbise yıkamaktan geliyorsan babanın evine git.”

Deli, niye delilig *éleren*, elimden gelir²¹ (162); “Deli, niye delilik ediyorsun, elimden (bu) gelir.”

(14) *nöker* < Far.): uşak.

(15) *bic*: akıllı, kurnaz, hileci.

(16) *gic*: aptal.

(17) *Gilân*: İran’ın bir eyaletidir.

(18) *teles-*: acele etmek.

(19) *paltar*: elbise.

(20) *dede*: baba.

(21) Bu atasözü, kitaptaki Arap harfleriyle verildiği yerde, “Deli niye delilig éleren, övimnen gédir” şeklinde geçer. Ancak atasözünün anlamının Farsçayla açıklandığı yerde ise “övimnen gédir” ifadesi yerine, atasözünün anlamına da uygun olan “elimden gelir” ifadesi geçmektedir (Berence 2000 (1379): 1).

Qatığında²² qıl yoxdu, niye göymü-
ren²³(204); “Yoğurdunda kıl yok, niye üzülür-
sün?”

Qara yérde yatıb qara qura yuxu gör-
müşen²⁴ (212); “Kara yerde yatıp kara rüya
görmüşsün.”

Soğan *yémemişen*, için niye göynür
(184); “Soğan yememişsin, için niye göynür?”

Quzuçu diyer, quzum gédib; küzeçi
köpeği, sen neme *diyeren* (221); “Kuzucu,
kuzum gitmiş diyor; çömlekçi köpeği, sen ne
diyorsun?”

Lāylāy²⁵ *biliren*, niye *yatmıran* (251);
“Ninni biliyorsun, niye yatmıyorsun?”

Xırça²⁶ *yiyyenen*, ya bostan taliyan²⁷
(154); “Hıyar yiyyen misin, yoksa bostan so-
yan mı?”

Zamir kökenli teklik 2. şahıs ekinin
-An şekli, aynı zamanda Urmiye'nin Meren-
geli ve Balanuş köyleri ağzında (Doğan 2010:
148), Diyarbakır, Zencan, Paradumba ve
Süleyman-âbâd ağzlarında; Horasan Türkçe-
sinden Ruh-âbâd, Karabağ, Pir-Kumac, Kalât
ve Çaram ağzlarında (Doerfer 1982: 110-
124) da bulunur.

(12) *Çokluk 1. Şahıs Eki -AG*: Çokluk
1. şahıs eki, metindeki kullanıldığı örnekler-
de -AG şeklinde tespit edilmiştir:

Şamsız²⁸ *yataraq*, qamsız *yatmaraq*
(187); “Yemeksiz yatarız, gamsız yatmayız.”

Qurudu *ezereg*, ona da *dözereg*²⁹ (219);
“Kurudu ezeriz, ona da sabrederiz.”

Çokluk 1. şahıs ekinin geniş ünlülü
şekilleri, ayrıca Urmiye'nin Yekan Çongaralı
köyü ağzında (Doğan 2010: 151); Afganistan
Afşarları, Sonkor ve Şahrak ağzlarında da
tespit edilmiştir (Doerfer 1982: 110-111).

Doerfer (1982: 123-124), teklik 2. şa-
hıs eki ile çokluk 1. şahıs ekinin bu şekillerini,
Oğuzca'yı zamir kökenli şahıs eklerine göre

tasnif ettiği çalışmasında Afşar tipi olarak
kaydetmiştir.

(13) -(y)An Ekinin -dIK Sıfat-Fiil Eki
İşlevinde Kullanılması: Sıfat-fiil eki -(y)An,
metinde -dIK sıfat-fiil ekinin işleviyle kulla-
nılmıştır. Ayrıca, bu durumda ortaya çıkmış
olan sıfat-fiil gruplarında tamlayan unsurun-
un ek almadığı görülmektedir:

Arvad *yıxan* évi, felek de yıxabilmez
(14); “Kadının yıktığı evi, felek bile yıkamaz.”

Ağ seqqel *keseni*, şimşir³⁰ kesmez (33);
“Ak sakalın kestiğini, şimşir kesmez.”

Allah *istiyeni*, qurd yimez (35); “Al-
lah'ın istediğini, kurt yemez.”

Allah *véren* ağacın sesi çıxmaz (39);
“Allah'ın verdiği ağacın sesi çıkmaz.”

Uşaq *olan* yérde, qıybet olmaz (73);
“Çocuğun olduğu yerde, qıybet olmaz.”

İt, *qorxan* yére hürer (87); “İt, korktu-
ğu yere havlar.”

Güc *çatmıyan* daşa el vérme (244);
“Gücünün yetmediği taşta el verme.”

Nenesi tarif *éliyen* qızı, qoy qaç; qon-
susu tarif *éden* qızı, al qaç (261); “Annesinin
tarif ettiği kızı, bırak kaç; komşusunun tarif
ettiği kızı, al kaç.”

(14) -(y)An Ekinin *Yüklem İsmi Ola-
rak Kullanılması*: -(y)An eki, metinde yüklem
ismi olarak da kullanılmıştır:

Ac *quduran* *olar*, çılpag oynuyan (15);
“Aç, kudurmuş olur; çıplak, oynuyan”.

(15) -mAmİş Zarf-Fiil Eki: -mAmİş
zarf-fiil ekinin, metinde “-mAdAn” zarf-fiil
ekinin işlevinde kullanıldığı görülmektedir:

(22) *qatıq*: yoğurt.

(23) *göyme*-.: sıklamak, üzölmek, buruşmak vb.

(24) *yuxu gör*-.: rüya görmek.

(25) *lāylāy*: çocukları uyutmak için söylenen türkü, ninni.

(26) *xırça*: hıyar.

(27) *tala*-.: çalmak, soymak.

(28) *şām* (<Ar.): akşam yemeği.

(29) *döz*-.: sabretmek, katlanmak.

(30) *şimşir*: bir ağaç türü.

At *almamış* avxurun³¹ çekir (12); “At almadan ahırını yapıyor.”

Ayını *vırmamış* derini satmazlar (46); “Ayıyı vırmadan deriyi satmazlar.”

Sıçan *olmamış* dağarcıq dibi delir (185); “Sıçan olmadan dağarcık dibi deliyor.”

Çay *görmemiş* çımırınma³² (141); “Çayı görmeden paçaları sıvama.”

(16) -(y)IncA Zarf-Fiil Eki: Metinde, -(y)IncA zarf-fiil ekinin “(y)IncAyA kadar” anlamıyla sınırlama işlevinde kullanıldığı örnekler yer almaktadır:

Almanı at göye, yere *gelince* ya nasib ya kısmet (41); “Elmayı at göğe, yere gelene kadar ya nasib ya kısmet.”

Éşşege min, ata *çatınca* (59); “Ata ulaşınca kadar, eşşe bin.”

476

Éşşegim ölme, arpa *gelince*; arpa saralma, torba *gelince* (60); “Eşşegim ölme, arpa gelinceye kadar; arpa sararma, torba gelinceye kadar.”

Tülkü, tülkülüğün sabit *edince* derisine saman tepeller (127); “Tilki, tilkiliğini ispatlayınca kadar derisine saman teperler.”

Tiken olub ayağa *batınca*, gül ol yaxaya sancıl (130); “Diken olup ayağa batıncaya kadar, gül ol yakaya takıl.”

Keçel³³, *bezenince* toy geçer (233); “Kel, süsleninceye kadar düğün biter.”

Yoğun, *inçelince* inçe uzanar (289); “Yoğun, incelinceye kadar ince uzar.”

(17) +cA ve +cAK Edatları: Metinde +cA ve +cAK şekilleri, “kadar” anlamında edat görevinde kullanılmıştır:

Dünyaca güzelliğin olunca, *zerrece* baxtın olsun (168); “Dünya kadar güzelliğin olana kadar, zerre kadar bahtın olsun.”

Qelbircek övü olanın, *dağlarcaq* mihneti var (215); “Kalbur kadar evi olanın, dağlar kadar mihneti var.”

Bu şekillerin edat görevinde kullanılmamasını, İran’da Hamse Türkleri (Zencan) ağzı ile Halhal ağızlarında da görmek mümkündür:

Adamun eşşekce qulağı olsun, mercimekce talabu (Gökdağ 2011: 6).

Elli neferin pulıycax “elli kişinin parası kadar” (Karini 2009: 210).

Çeviri Yazı İşaretleri ve Kısaltmalar

/ā/	uzun /a/ ünlüsü
/é/	kapalı /e/ ünlüsü
/q/	art damak /g/ ünsüzü
/k/	art damak /k/ ünsüzü
/x/	art damak /h/ ünsüzü
/ŋ/	damak /n/’si
//	: Fonem parantezi
<	: Bu şekilden gelir.
>	: Bu şekle gider.
+	: İsim köküne gelen ek.
-	: Fiil köküne gelen ek.
Ar.	: Arapça
ETü.	: Eski Türkçe
Far.	: Farsça
/A/	: /a/, /e/
/I/	: /ı/, /i/, /u/, /ü/
/G/	: /q/, /g/
/K/	: /k/, /k/

Kaynaklar

ATALAY Besim (1985), (çev.), *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I*, TDK Yayınları, Ankara.

BERENCE Ali Muhammedî (2000/1379), *Ferbeng-i Darbü’l Meselbâ-yı Afşâr-ı Azerbaycan*, Tahran.

BULUÇ Sadettin (2007), “Irak’ta Hanekin Türk Ağzı Üzerine”, *Makaleler*, (hızl. Zeynep Korkmaz), TDK Yayınları, Ankara, s. 280-284.

BULUÇ Sadettin (2007), “Irak Türk Ağzlarının Bazı Ses Özellikleri”, *Makaleler*, (hızl. Zeynep Korkmaz), TDK Yayınları, Ankara, s. 331-333.

CAFEROĞLU Ahmet (1966), “İran Türkleri”, *Türk Kültürü*, S. 50, Ankara, s. 125-134.

CLAUSON Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.

(31) *avxur*: ahır.

(32) *çımırın*:- paçaları sıvamak.

(33) *keçel*: kel.

DOĞAN Talip (2010), *Urmiye Ağzları*, Kırkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırkkale.

DOĞAN Talip (2012), "Tıkantepe Ağzı Üzerine", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, Mart, s. 15-44.

DOĞAN Talip (2013), "Tıkantepe Ağzının Söz Varlığından Derlemeler", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, Mart, s. 105-132.

DOERFER Gerhard (1982), "Ein Türkischer Dialekt aus der Gegend von Hamadān", *Acta Orientalia*, Tomus XXXVI (1-3), s. 99-124.

ERCİLASUN Ahmet Bican (2002), *Kars İli Ağzları*, TDK Yayınları, Ankara.

GABAİN A. Von (2007), *Eski Türkçenin Grameri*, (çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara.

GEMALMAZ Efrasiyap (1995), *Erzurum İli Ağzları*, C. 1, TDK Yayınları, Ankara.

GÖKDAĞ Bilgehan Atsız (2011), "Hamse Türkleri ve Ağzı", *Diyalektolog*, Kış, Sayı 3, s. 1-9.

GÜLSEVİN Gürer (2007), *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, TDK Yayınları, Ankara.

HAYDAR Çoban Hıdır (1979), *Irak Türkmen Ağzları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

HÜSEYİNZADE M. (1983), *Müasir Azerbaycan Dili (Morfolojiya)*, Bakı.

KARAHAN Leylâ (2000), "Türkiye Türkçesi Ağzlarında $\tilde{n} > y$ Değişmesi", *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Dr. Himmet Biray Özel Sayısı, Ankara, s. 99-105.

KARİNİ Jahangir (2009), *Erdebil İli Ağzları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

KORKMAZ Zeynep (1994), *Bartın ve Yöresi Ağzları*, TDK Yayınları, Ankara.

KÖPRÜLÜ Mehmet Fuat (1979), "Avşarlar", *İslam Ansiklopedisi*, C. 2, MEB Yayınları, İstanbul, s. 28-38.

LİGETİ L. (1960), "Afganistan Avşarlarının Dili Üzerine", *VIII. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s. 57-64.

MEMMEDLİ Meherrem (2003), *Azerbaycan Dili ve Şivelerinde İsmi Grammatik Kategoriyaları*, Elm, Bakı.

ÖZÇELİK Sadettin (1997), *Urfa Merkez Ağzı*, TDK Yayınları, Ankara.

PAŞAYEV Gazanfer vd. (2004), *Irak Türkmen Lehçesi*, Elm, Nurlan, Bakı.

SÜMER Faruk (1965), *Oğuzlar*, Ana Yayınları, 3. Baskı, Ankara.

ŞİRELİYEV M. Ş. (1962a), *Azerbaycan Dialektolojyasının Esasları*, Bakı.

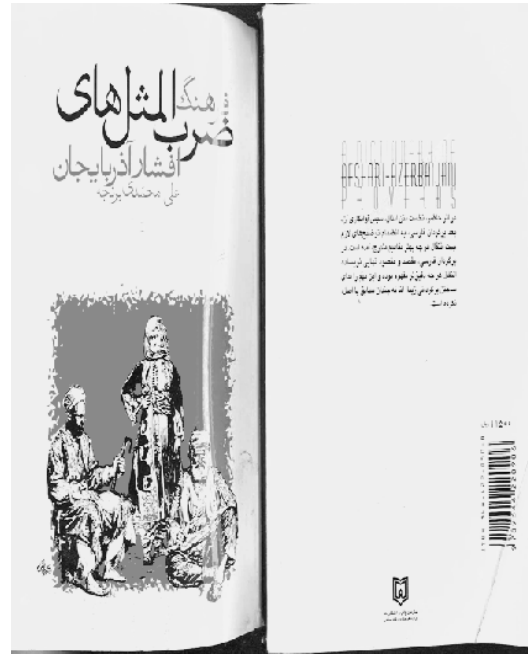
ŞİRELİYEV M. Ş. (1962b), *Azerbaycan Dilinin Nahcwan Grubu Dialekt ve Şiveleri*, Bakı.

TİMURTAŞ Faruk Kadri (2005), *Eski Türkiye Türkçesi*, Akçağ Yayınları, Ankara.

UZUN Enver (2002), "İran Avşarları", *Türkler*, C. 20, (ed. H. C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 652-657.

ÜSTÜNER Ahat (2003), *Türkçede Pekiştirme*, Fırat Üniversitesi Yayınları, Elazığ.

Tıpkıbasım Örnekleri

چالان چلبه چور قرا درندی

Çalın - Çalın - Çalın - Çalın - Çalın - Çalın

از چاه در آمد به چاه افتاد

یک پله بالا نرود و ده پله شود

چالان چور قرا درندی

Çalın - Çalın - Çalın - Çalın - Çalın - Çalın

فرمود را تو، هر خدایت را من زنت سوزی بی ای است.

چالان چور قرا درندی

Çalın - Çalın - Çalın - Çalın - Çalın - Çalın

کوشش و چالان چور قرا درندی

چالان چور قرا درندی

Çalın - Çalın - Çalın - Çalın - Çalın - Çalın

رود روان است و دنیا انداخته می کشد همه چهره شاد و معلوم است در

مرد کسی صادق است که به او بیعت و تقاضای مردم خوب و

با جلی خوب نسیز می دهد

چالان چور قرا درندی

Çalın - Çalın - Çalın - Çalın - Çalın - Çalın

در روز خوار، ماضی کج را می رود، انجام کار آسان گمانی نیست مانند

آن که سر بالا می رود و راه لوطی می خورد

چالان چور قرا درندی

آورد گشته در هر خانه شد

چالان چور قرا درندی

آورد گشته در هر خانه شد

چالان چور قرا درندی

چالان چور قرا درندی

چالان چور قرا درندی

چالان چور قرا درندی

چالان چور قرا درندی

چالان چور قرا درندی

چالان چور قرا درندی

چالان چور قرا درندی

چالان چور قرا درندی

چالان چور قرا درندی

چالان چور قرا درندی

چالان چور قرا درندی

چالان چور قرا درندی

چالان چور قرا درندی

چالان چور قرا درندی

چالان چور قرا درندی

چالان چور قرا درندی

پار و مار بخت ملک کرد بخت باقی داد است.

فرمود چنگیزی زندگی آینه قرمز است پس مثل را می آورد یعنی

خوشش قرمز را به پار و مار بختی ندارد

آورد گشته در هر خانه شد

پار و مار بخت ملک کرد بخت باقی داد است.

فرمود چنگیزی زندگی آینه قرمز است پس مثل را می آورد یعنی

خوشش قرمز را به پار و مار بختی ندارد

آورد گشته در هر خانه شد

پار و مار بخت ملک کرد بخت باقی داد است.

فرمود چنگیزی زندگی آینه قرمز است پس مثل را می آورد یعنی

خوشش قرمز را به پار و مار بختی ندارد

آورد گشته در هر خانه شد

پار و مار بخت ملک کرد بخت باقی داد است.

فرمود چنگیزی زندگی آینه قرمز است پس مثل را می آورد یعنی

خوشش قرمز را به پار و مار بختی ندارد

آورد گشته در هر خانه شد

پار و مار بخت ملک کرد بخت باقی داد است.

فرمود چنگیزی زندگی آینه قرمز است پس مثل را می آورد یعنی

خوشش قرمز را به پار و مار بختی ندارد

آورد گشته در هر خانه شد

آورد گشته در هر خانه شد

چالان چور قرا درندی

آورد گشته در هر خانه شد

چالان چور قرا درندی

آورد گشته در هر خانه شد

چالان چور قرا درندی

آورد گشته در هر خانه شد

چالان چور قرا درندی

آورد گشته در هر خانه شد

چالان چور قرا درندی

آورد گشته در هر خانه شد

چالان چور قرا درندی

آورد گشته در هر خانه شد

چالان چور قرا درندی

آورد گشته در هر خانه شد

چالان چور قرا درندی

آورد گشته در هر خانه شد

چالان چور قرا درندی

آورد گشته در هر خانه شد

چالان چور قرا درندی

آورد گشته در هر خانه شد

چالان چور قرا درندی

آورد گشته در هر خانه شد

چالان چور قرا درندی

آورد گشته در هر خانه شد

چالان چور قرا درندی

آورد گشته در هر خانه شد

چالان چور قرا درندی

آورد گشته در هر خانه شد

چالان چور قرا درندی

آورد گشته در هر خانه شد

چالان چور قرا درندی

آورد گشته در هر خانه شد

چالان چور قرا درندی

آورد گشته در هر خانه شد

چالان چور قرا درندی

آورد گشته در هر خانه شد

چالان چور قرا درندی

آورد گشته در هر خانه شد

چالان چور قرا درندی